

MÁTÉ ZSUZSANNA: MADÁCH IMRE,
A POETA PHILOSOPHUS

A Miskolci Egyetemi Kiadó a Magyar Filozófiatörténeti Könyvtár VI. köteteként adta ki Máté Zsuzsanna munkáját: *Madách Imre, a poeta philosophus* címmel (Miskolc, 2002). Megszületett az első monográfia („Lám, megjelent az első bölcselő!”), amely címében is felvállalta nemcsak a költőt, de a filozófust is, azt a Madách Imrét, akiről éppen ebben a minőségében hosszú időn át nem illett szót ejteni. Ha végigtekintünk az elmúlt másfél század Madách-irodalmán, sokkal jellemzőbbek az olyan elemzések, amelyek mintegy mentegetik Madách „gyarlóságát”, mondván, hogy nem volt filozófus, ezért nem láthatta, nem érthette azt, amit a róla értekező, a filozófiatörténetben jártas elemző már világosan lát, pontosan ért. Ámbár lehetséges, hogy mindez a múlté, és a szerzőnek van igaza, amikor azt írja: „Szerencsére többen vagyunk, akik azt állítjuk, hogy Madách Imre, a »poeta philosophus« *Az ember tragédiájával* megteremtette a magyar bölcséleti irodalom egyik kiemelkedő művét.”

Mindez azért is különös, mert Madáchban kezdettől fogva sokan a filozófust, a gondolkodót tisztelték és ünnepelték. Maga Arany János is, Tompa Mihálynak írt levelében, a szerző eredetisége mellett azt hangsúlyozza, hogy: „Hatalmas gondolatokkal teljes”. De említhetjük Szász Károly dicsőítő költeményének „Tragoediánk bölcs éneklője, te!” sorát is. S ami talán a legfontosabb: voltak Madáchnak kifejezetten filozófiai írásai: az ifjúkori *Művészeti értekezés* vagy a Kisfaludy Társaságban tartott székfoglaló: *A művészet és társadalom viszonyos befolyása* mindenképpen ebbe a kategóriába, a filozófiai művek sorába tartozik, függetlenül attól, ki hogyan vélekedik azok értékéről. Persze magára a magyar filozófiatörténetre nézve lesújtó, hogy ilyesmit egyáltalán említeni kell a szerző védelmére. Egy franciának eszébe sem jutna magyarázkodni Pascallal kapcsolatban; gondolkodás nélkül elfogadja a *Gondolatokat* filozófiai műként.

Máté Zsuzsanna könyvének előszavában Bérczy Károlyra, Palágyi Menyhértre és különösen Babits Mihályra hivatkozik, akik már öelötte fel- és elismerték Madáchot, a filozófust, akivel kapcsolatban a könyv címében szereplő „poeta philosophus” kifejezést Babits Mihály használta.

A Tragédia befogadás- és elemzéstörténete mára már önálló tárggyá avatta a mű hermeneutikai elemzését, sőt, lassan az ilyen megközelítések enciklopédikus

feldolgozásának is neki kellene látnunk. Mű és olvasó, mű és műelemző kölcsönhatása, e kölcsönhatásnak különböző korok divat- és ideológiai áramlataival való kapcsolata olyan lezáratlan és lezárhatatlan területe a Tragédia társadalomtörténetének, amelyet időről időre érdemes megvizsgálni és elemezni, akár – mint azt Máté Zsuzsanna tette – Gadamer, akár más szerző felfogása alapján. E sorok írójának véleménye, amint a megfogalmazásból kitűnik, kicsit eltérő: szerintem, éppen a Tragédia esetében, bizonyos mértékig kölcsönhatásról van szó: a befogadók egy része – pl. a színházi rendező, a színész vagy a könyvillusztrátor – némiképp meg is változtatja a művet azzal, amit kihagy vagy kiemel belőle, ahogyan értelmezi, s ez a megváltoztatott Tragédia hat azután a befogadóra, alkalmasint pl. a következő rendezőre vagy könyvillusztrátorra is.

Az esztétikai rendszerek általában nem arra valók, hogy konkrét műveket elemezzünk a segítségükkel, de ha már ezt tesszük, célszerű kiemelkedő alkotásokat választanunk. (Bizonyára maga Arisztotelész is gondban lett volna, ha másod-harmadvonalbeli szerzőket kellett volna pozitív példaként említenie a *Poetikájában*.) Az irodalmi művek túlnyomó többségénél különböző olvasatokról, nem is szólva a befogadástörténetről, túlzás beszélünk. De még az olyan híres műveknél is, mint mondjuk a *Himfy szerelmei*, az elmúlt száz év befogadástörténete (némi cinizmussal és leegyszerűsítéssel) ebben a megállapításban foglalható össze: egyre untatóbban és álmosítóbban hatott az egye kisebb létszámú olvasóközönségre.

Egészen másként állunk a *Tragédiával*, amely mintha nem is az olvasók gyönyörködtetésére, de egyenesen azért született volna meg, hogy lehetőleg minden nagy elmélet felvegye a példatárába, olyan sajátosságokat mutatva meg benne, amelyek az átlagos vagy átlag alatti művekből részben vagy teljesen hiányoznak, de még a sikerült alkotásokban is csupán egyik vagy másik elemzésre méltó szempont található. Hajlamos vagyok azt hinni, hogy Madách esetében (többek között) valóban erről volt szó: nemcsak olvasókra, de értő, gondolkodó, sőt gondolkodva elemző olvasókra számított; még tovább mennék: egymással és a szerzővel is polemizáló olvasókra. A „Küzdést kívánok, disharmóniát” üzenet nemcsak az Úrnak szól, de valamennyiünknek. Nem is tudom: Madách vagy Gadamer tekintheti-e szerencsésebbnek magát; netán a közvetítő, Máté Zsuzsanna, akinek köszönhetően végre egymásra találtak.

Egyébként, ha a hermeneutikáról először a Biblia jut eszünkbe, akkor másodsor, legalábbis itt, a Kárpát-medencében, illő a *Tragédiára* gondolnunk.

Nem tudom, jól értem-e Gadamert, amikor úgy vélem, hogy ő alapjában véve folklorista. Ha a mű azonos értelmezéseinek történetével, akkor még a *Tragédia* is fele részben folklór, hiszen értelmezései legalább annyira szájhagyomány útján terjednek (beleértve az olyan minden alapot nélkülöző értelmezéseket is, mint hogy a mű utolsó sorát Arany írta volna, s ez a magyarázata vélt vagy valóságos

motiválatlanságának), mint leírva. Sőt: bizvást állíthatjuk, hogy a nyomtatásban megjelent verseknek a fele ilyenformán teljesen a folklór körébe tartozik, mert soha semmiféle értelmezésüket nem írták le, azok csupán az olvasók fejében s egymás közti beszélgetéseiben léteztek. Nem mintha ennek túlzott jelentősége volna, de azért úgy gondolom, hogy nem is teljesen elhanyagolható ez a szempont.

A modern filozófia terminus technicusai a kívülálló számára néha meglepőek. Ámbár talán maga Arisztotelész is elcsodálkozna azon, hogy a metafizika ellentétéként ma már antimetafizikáról beszélünk. Ő még úgy gondolkodott, hogy ami a fűzisen innen van, az egyszerűen fizika, így aztán *Antimetafizika* helyett egyszerűen csak *Fizikának* nevezte egyik művét.

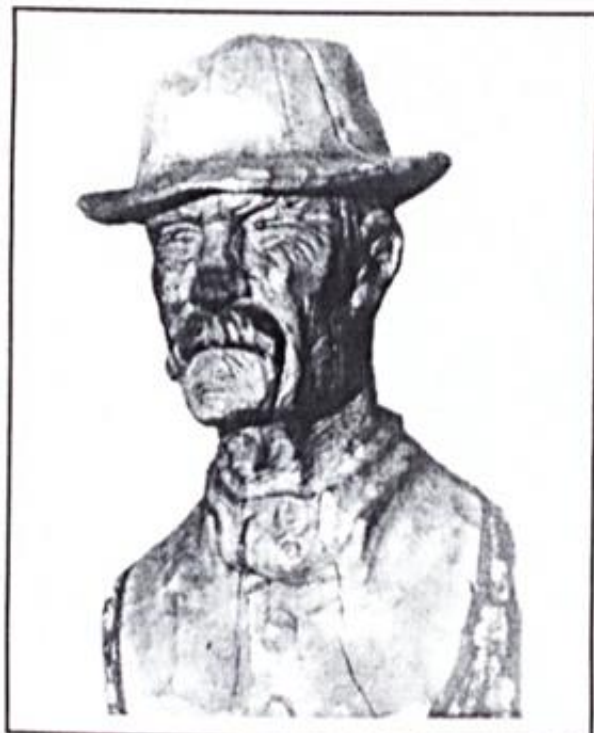
Máté Zsuzsanna könyve oly sok izgalmas kérdést boncol, hogy azok érdemi méltatása, nem is szólva egy-egy részlet továbbgondolásáról, hosszabb tanulmányt, ha ugyan nem egy másik könyvet igényelne.

Ezúttal csak egyet említenék: az „egy minden – minden egy” vagy más megfogalmazásban: „a mikrokozmosz a makrokozmoszt, a makrokozmosz a mikrokozmoszt foglalja magában (vagy ahogyan ma mondanánk: modellálja)” elvet, amellyel kapcsolatosan a szerző éppen annak a Hermész Triszmegisztosznak a nevét említi, akire konkrétan utalás is történik a prágai színben. Ez az elv, amelyet a spiritiszta (vagy ahogyan önmagát nevezte: spiritualista) Madách Aladár is vallott, s amelyet apjáról szóló írásában (amelynek újrafelfedezése szintén Máté Zsuzsanna érdeme) kifejtett, feltétlenül egyike a továbbgondolásra érdemes felismeréseknek. Miről is van szó? A hermetikus és misztikus tanok nem véltelenül jelennek meg éppen Prágában, sőt: talán az sem véletlen (bár ennek taglalása már messze vezetne), hogy éppen Kepler az, akinek személyéhez kapcsolódnak. Prága (ha hinni lehet a témát feldolgozó Abafi [Aigner] Lajosnak) a korai szabadkőművesség fontos központja volt, éspedig éppen azon irányzaté, amely a rózsakeresztes hagyományokat folytatta, és (ha szabad ezzel a képzavarral élnem) némi alkimiát is „vegyített” a szabadkőművesség eszméi közé. (Persze jóval később, hiszen Kepler kora még a rózsakeresztes mozgalom kora volt.) Eszmeileg egyébként is Prágában született a szabadkőművesség, hiszen az első szabadkőműves alkotmány Comenius művére hivatkozik. Mindezek mellett van egy további iránya is a lehetséges elemzéseknek: Kepler életműve, amelyben – úgy hírlik – a természettudományos és a teológiai okfejtések mellett olyan részek is találhatóak, amelyek nem esnek messze Triszmegisztostól vagy éppen Pithagorasztól. (A madáchi instrukcióban megjelenő „szférák zenéje” pl. éppúgy kapcsolatba hozható a pithagoreus tanokkal, mint az azokból is merítő Keplerrel.) Emellett a mikrokozmoszban megjelenő makrokozmosz (a bolygók konstellációinak az emberi életben való tükröződése, megfelelése) egyszersmind az asztrológia kiindulópontja is.

A „Megy-é előbbre majdan fajzatom...” kérdésre persze nem kapunk választ Máté Zsuzsanna kitűnő könyvéből sem (valljuk meg: nem is tanácsos ilyen kérdésre válaszolni), de azt azért megállapíthatjuk, hogy a Madách-kutatás határozottan előbbre ment, nemcsak az elmúlt száznegyven év során, de most is, ezzel a könyvvel is. Ha jobban belegondolunk, ez nem kevés, olyannyira nem, hogy valójában megkérdőjelezi az iménti vélekedést. Hiszen, ha a Madách-kutatásban előbbre tartunk, akkor – legalább ennyiben – „fajzatlunk” is előbbre ment.

id. Szabó István: Kaszafenő
(fotó: P. Tóth László)

id. Szabó István szobrai
Fotó: P. Tóth László

Id. Szabó István benczúrfalvi műterme udvarán

